

JAARBOEK
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE

83
1996

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

commissie van redactie

E.J.A. van Beek, Sint-Michielsgestel
J.J. Grolle, De Nederlandsche Bank
dr W. Op den Velde, Amsterdam
drs A. Pol, Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet
D. Purmer RA, Ruurlo

redactieadres

Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet
Postbus 11028, 2301 EA Leiden
tel 071-5160999, fax 071-5128678
e-mail museum@penningkabinet.nl

ISSN 0920-380X

uitgave

© 1999 Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde,
Amsterdam

illustratieverantwoording

Tenzij anders vermeld, zijn de foto's beschikbaar gesteld door
Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet

druk

Orientaliste, Leuven

DE KROON OP DE LEEUW IN HET NEDERLANDSE WAPEN

J.G. Stuurman

inleiding

In het NRC Handelsblad van 28 juli 1995 verscheen het opvallende bericht dat Bulgarije sinds de opheffing van het communisme al vijf jaar bezig was met het vaststellen van een nieuw staatswapen. Wat de Bulgaren met name verdeeld hield, is de vraag of de leeuw in het wapen een kroon moet dragen of niet. In de tijd dat Bulgarije een koninkrijk was droeg de leeuw een kroon. De socialisten, die in 1995 aan de macht waren, voelden niets voor herinvoering van die kroon, omdat zij vrezen daarmee de monarchie binnen te halen.

Als vanzelf rijst dan de vraag waarom de leeuw in het Nederlandse wapen een kroon draagt en in het verlengde daarvan komt de vraag naar de vorm van die kroon op. Voor de duidelijkheid: het gaat om de kroon op de kop van de leeuw in het wapenschild; niet om de grote kroon die het Nederlandse wapenschild dekt.

In dit artikel worden de diverse kronen op de kop van de leeuw beschreven en wordt een poging ondernomen om de vorm van die kronen en de wisseling daarvan in de loop van de geschiedenis te verklaren; te beginnen bij het wapen van de Republiek op het zegel van 1578, daarna de veranderingen ten gevolge van de Franse tijd en in de korte periode waarin Willem I soeverein vorst was (1814) en ten slotte de verschillende wapens van het Koninkrijk der Nederlanden.

kroon

De huidige kronen zijn ontstaan uit blader- of bloemenkransen (Lat. *corona* = krans), die als haarband werden gedragen. Bij de Olympische Spelen in het oude Griekenland werd de overwinnaar bijvoorbeeld met een olijfkrans getooid. In Rome kreeg een triomfator een lauwerkrans om het hoofd.

Uit deze krans heeft zich de metalen kroon ontwikkeld. Sinds keizer Constantijn de Grote (306-337) bestaat de keizerlijke kroon uit een metalen hoofdband of -ring, bezet met edelstenen. Later worden opstaande versiersels, zoals fleurons (oorspronkelijk gestileerde aardbeibladeren), toegevoegd en brengt men door middel van metalen beugels een soort van overkapping aan.

Tussen 1815 en 1907 heeft de leeuw in het Nederlandse wapen — het zogenaamde rijkswapen — een kroon op zijn kop, die bestaat uit een metalen hoofdband, waarop negen punten zijn aangebracht. Vier daarvan zijn voorzien van parelpunten, vijf van fleurons.

Deze fleurons zijn met vijf halve beugels verbonden, die met parels zijn bezet. Boven op de kroon staat een wereldbol, voorzien van een kruis. Een dergelijke kroon symboliseert koninklijke waardigheid. Hierna wordt deze kroon, die van boven door middel van beugels afgesloten is, als een *gesloten kroon* aangeduid.

Sinds 1907 bestaat de kroon op de kop van de leeuw in het Nederlandse wapen uit een metalen haarband, waarop vijf punten. Op drie van die punten zijn fleurons geplaatst, op de twee punten daartussen zijn dikwijls nauwelijks zichtbare pareltjes (parelpunten) aangebracht. Deze kroon, die in essentie een zogenaamde heraldieke of dierenkroon is en die in feite geen rangorde aangeeft, wordt hierna een *open kroon* genoemd¹.

Bij het opgeven van het aantal punten, fleurons en (halve) beugels moet men overigens bedenken dat steeds die elementen worden bedoeld die in een afbeelding zichtbaar zijn, dat wil zeggen die zich aan de voorzijde bevinden.

Nederland, Beatrix 1980-, zilveren dukaat 1997 (zilver, 40 mm).

De leeuw draagt een open (heraldieke) kroon;
het schild is gedekt met een gesloten (koninklijke) kroon.
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

Deze wisseling van kroon in 1907, die ook op koninkrijksmunten en -muntbiljetten (en bijvoorbeeld op gevelborden van douane- en accijnkantoren en op briefkaarten) zichtbaar is, hebben Schouten in de jaren dertig en Sevenhuijsen in de jaren tachtig wel gesignaleerd². Maar zonder de beweegredenen te vermelden.

1 Zie Von Goeckingk (1883) 1-29 en 383-391.

2 Zie Schouten *JMP* (1938) 29-62 en Sevenhuijsen *JMP* (1983) 38-104.

Republiek der Verenigde Nederlanden (1579-1795)

Bij de opstand tegen Philips II spelen de Staten-Generaal, waar de vertegenwoordigers van de opstandelingen bijeen komen, een belangrijke rol. Als om dat belang te onderstrepen, geven de Staten-Generaal in 1578 opdracht tot het ontwerpen van een zegel³. Ze hebben er kennelijk behoefte aan hun autoriteit letterlijk te bezegelen.

In dit zegel wordt een klimmende, gekroonde leeuw opgenomen, met in zijn rechter voorklauw een zwaard en in zijn linker voorklauw een bundel van zeventien pijlen. Daarmee wordt de verbondenheid van de zeventien gewesten aangegeven. Die pijlen zijn samengebonden met een lint, waarop nog eens CONCORDIA staat. Het zegel heeft als omschrift SIGILLVM ORDINVM BELGII⁴.

Met de kroon op de leeuwenkop hebben de Staten-Generaal wellicht willen aangeven dat zij soevereine gewesten vertegenwoordigen, hoewel Philips II formeel pas in 1581 is afgezworen en het denkbeeld dat de gewesten zelf de soevereiniteit op zich zouden nemen, in 1578 nog moest rijpen.

De kroon op de kop van de leeuw heeft vijf punten; op drie daarvan zijn fleurons aangebracht, twee dragen kleine parelpunten. De fleurons zijn niet door halve bogen verbonden. Duidelijk een open kroon dus. Deze van een zwaard, pijlenbundel en kroon voorziene leeuw wordt wel als *generaliteitsleeuw* aangeduid.

Na de afzwering van Philips II hebben de opstandige gewesten — waarvan het aantal inmiddels tot zeven is gereduceerd — tot 1588 vruchteloos getracht een ander 'eminent hoofd' te vinden. De bundeling van deze, in aanvang bijna tegen wil en dank soevereine gewesten krijgt het karakter van een statenbond. De in 1579 gesloten Unie van Utrecht gaat als een soort grondwet fungeren, hoewel dat bij het sluiten van de Unie niet voorzien was.

De Staten-Generaal — geworden tot een permanente ontmoetingsplaats van afgevaardigden van de zeven soevereine gewesten — gaan vanaf 1591 een eigen wapen voeren, waarbij het hiervoor omschreven zegel kennelijk als uitgangspunt heeft gediend en als het ware is ingekleurd. Een formeel besluit tot het voeren van een wapen is evenwel niet bekend. Een officiële omschrijving van het wapen evenmin.

3 Zie De Vries (1995). Tenzij anders vermeld zijn de wetteksten hieruit geciteerd alsmede uit Bannier (1936) en Van der Pot en Donner (1989).

4 Vervaardigd door Jacques Jonghelinx, *garde de la Monnaie de Sa M^te en Anvers*; De Vries (1995) 31.

Afdruk van het zegel uit 1578 van de Verenigde Nederlanden
met de generaleitsleeuw die een open (heraldieke) kroon draagt.
(Foto Stichting Kasteel Amerongen)

Het generaliteitswapen gaat er als volgt uitzien: de generaliteitsleeuw wordt in een schild geplaatst en de leeuw krijgt een rode kleur, dezelfde kleur als de leeuw in het Hollandse wapen. Het veld van het schild wordt van goud, ook al als het wapenschild van Holland. Zo ontstaat het eerste generaliteitswapen. Met deze kleurstelling is echter de overheersende rol van Holland bij de opstand wel heel erg benadrukt. Zodanig dat na het Twaalfjarig Bestand (1621) de Staten-Generaal ertoe overgaan de kleur en het metaal om te wisselen. De leeuw van goud in een rood veld. Een formeel besluit hiertoe is wederom niet bekend, maar het moet vóór of uiterlijk in 1626 zijn genomen⁵.

5 Zie De Vries (1995) 183. In een besluit van de Staten-Generaal d.d. 7 mei 1626 — waarbij de Venetiaanse ambassadeur wordt toegestaan zijn wapen te kwartileren met het wapen van

Dit tweede generaliteitswapen, nu een rood schild met een leeuw van goud, nog steeds gekroond met een open kroon, in zijn rechter voorklauw een zwaard en in zijn linker een bundel pijlen — vaak zeven, overeenkomend met het aantal gewesten —, is tot aan het eind van de Republiek gehandhaafd.

Aan het begin van het Twaalfjarig Bestand (1609) zijn aan het eigenlijke wapen nog twee schildhouders toegevoegd, bestaande uit twee toegewende, de beschouwer aanziende, leeuwen die met een open kroon zijn gekroond. Bovendien dekt men het wapenschild met een kroon die uit een band bestaat, waarop negen punten. Vijf daarvan zijn van fleurons voorzien en vier van parelpunten. Die kroon is door middel van drie halve beugels afgesloten.

Deze uit beugels bestaande opbouw, die ook wel *vorstenhoed* wordt genoemd, geeft aan dat de Staten-Generaal als vertegenwoordigers van de soevereine gewesten vanaf circa 1640 in het diplomatieke verkeer de rang opeisen die onmiddellijk volgt na de koningen en de ‘koninklijke’ republiek Venetië. In de

Republiek der Verenigde Nederlanden, ambassadeurspenning (zilver, 66 mm).

De leeuw in het schild en de schildhouders dragen een open kroon;
het schild is gedekt met een gesloten kroon (vorstenhoed).

de Staten-Generaal — wordt dit laatste omschreven als *scutum rubrum et in eo coronatum leonem auratum*.

tijd zelf zegt men dat het een kroon is *als van hooge souverainiteyt en in maniere als deselve op de vredehandeling tot Munster of elders is in swang geweest*⁶.

Het hierboven omschreven generaliteitswapen met voormelde uitwendige versierselen (de wapencompositie) komt onder meer voor op het nieuwe, sind circa 1664 ingevoerde model van de zogenaamde ambassadeurspenningen en op de zilveren ridders, die vanaf 1659 zijn aangemunt.

De Bataafse Republiek (1795-1806) volgt de Republiek der Verenigde Nederlanden op. Hoe de veranderingen in de staatkundige verhoudingen hebben doorgewerkt in de wapenvoering, blijkt hierna.

Bataafse Republiek (1795-1806)

In de Bataafse Republiek strijden allerlei stromingen om de macht: van aanhangers van radicale vernieuwing van het staatkundig bestel tot voorstanders van zoveel mogelijk behoud van de oude structuur.

In 1802 lijkt de conservatieve stroming aan de winnende hand. Bij Besluit van 12 april 1802 nr 95/23 stelt het Staatsbewind — het uitvoerend orgaan, waaraan het wetgevend initiatief kwam — aan het Wetgevend Lichaam voor het wapen van de Bataafse Republiek te laten bestaan uit *eenen staanden gouden leeuw op een rood veld, dragende ene gouden kroon op het hoofd en houdende in deszelfs Rechter Klaauw een zilver opgeheven Zwaard en in deszelfs Linker Klaauw enen bundel zilveren pijlen van een vrij talrijk doch onbepaald getal, en houdende wijders tot omschrift de woorden Concordia Res Parvae Crescunt.*

Bataafse Republiek, schepjesgulden 1802 (zilver, 34 mm).

De leeuw draagt een open (heraldieke) kroon;
het schild is gedekt met een gesloten kroon (vorstenhoed).
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

6 Van Kerkwijk (1936) 1-78; Pauw (1892) 63-72.

Dit behoudende voorstel is door het Wetgevend Lichaam aanvaard. Daarmee is voor het eerst het wapen officieel aangenomen. Het valt wel op dat het aantal pijlen 'onbepaald' is. Wil men een al te duidelijke verwijzing naar de oude, federale structuur vermijden?

Hoewel omtrent de vorm van de kroon op de kop van de leeuw niets wordt gezegd, blijkt onder meer uit de zogenaamde scheepjesguldens en hun onderdelen uit 1802 dat de leeuw nog steeds een open kroon draagt. Het krachtenspel tussen staatsrechtelijke vernieuwing en restauratie is nog aan de gang, wanneer er van Franse zijde wordt ingegrepen en 'wij' de monarchie, het Koninkrijk Holland krijgen opgedrongen, met de broer van keizer Napoleon, Lodewijk Napoleon als koning.

Koninkrijk Holland (1806-1810)

Aan de stichting van wat wel *het eerste koninkrijk* wordt genoemd, ligt het Tractaat van Parijs van 24 mei 1806 ten grondslag. In artikel 9 van het Tractaat is een bepaling omtrent het door de koning te voeren wapen opgenomen. Dit artikel luidt: *De Koninklijke Wapens zullen zijn de oude wapenen van den Staat, gecarteleerd [= gekwartileerd, gevierendeeld] met den Franschen Keizerlijken Adelaar en gekroond met de Koninklijke Kroon.*

Op 7 augustus 1806 kondigt koning Lodewijk Napoleon een grondwet en een wet 'tot de constitutie betreffende' af. Deze wetten zijn niet meer dan een nadere uitwerking van het Tractaat. In artikel 1 van voormelde wet uit 1806 wordt het aangehaalde artikel 9 van het Tractaat zelfs letterlijk herhaald.

Lodewijk Napoleon heeft bij decreet van 20 mei 1807 nr 25 de omschrijving van het wapen, zoals hiervoor gegeven, nogmaals herhaald. De omschrijving van het wapen is als volgt: *Het Koninklijke wapen ingevolge het 9.de Artikel van het Tractaat van Parijs van 24 Mey 1806 en de wet van den 7 Augustus laatstleden, bestaat in het oude wapen van den Staat, geëcarteleerd met den Franschen adelaar*⁷. Met 'oude wapen(en) van den Staat' moet wel het generaliteitswapen zijn bedoeld.

Daarnaast geeft het decreet ondermeer het voorschrift dat het schild met 'de koninklijke kroon' gedekt moet zijn⁸.

De Franse medailleur George⁹ heeft al in 1806 een penning ontworpen met daarop een wapencompositie van het Koninkrijk Holland¹⁰. Als hij daarbij de

7 *Algemeen Rijksarchief*, dossier De Staatssecretarie onder Lodewijk Napoleon, 2.01.01.07, deel 22.

8 Het wapenschild dient dus in het Koninkrijk Holland, net als in het Koninkrijk der Nederlanden met een koninklijke (= gesloten) kroon te zijn gedekt.

9 Vermoedelijk een voornaam als artiestennaam; voorletters zijn althans niet bekend.

10 Zie Van Kerkwijk (1914) 1-67, pl. I-II en Nahuys (1858).

nieuwe wettelijke voorschriften heeft betrokken, is wel van een heel vrije interpretatie sprake.

Men ziet een Franse rijksadelaar met op zijn borst het generaliteitswapen. De rode kleur van het veld is, zoals in de heraldiek gebruikelijk, met verticale lijnen weergegeven.

Maar men ziet geen in vieren gedeeld schild. De leeuw in dit generaliteitswapenschild draagt wel zoals voorheen een open kroon. En niet alleen deze leeuw, ook de leeuw die op de top van één van de scepters staat, die kruislings achter het eigenlijke wapen zijn geplaatst.

Penning naar ontwerp van de medailleur George, 1806 (zilver, 50 mm).

De leeuw in het rode veld (zie detail) draagt een open kroon;
de wapenmantel is gedekt door een gesloten (koninklijke) kroon.

Overigens staat op de top van de andere scepter een hand (de hand der gerechtigheid). Het wapen wordt omsloten door een mantel die met een gesloten, koninklijke kroon is gedekt. Aldus is de koninklijke waardigheid van Lodewijk Napoleon aangegeven¹¹.

Koninkrijk Holland, zegelstempel van de Commissie van Landbouw
etc (1806) [Schutte 205] (koper, 35 mm).
De leeuw in het wapen draagt een open kroon.

Op 17 september 1806 vaardigt koning Lodewijk Napoleon een decreet over het muntwezen uit. Daarin wordt ondermeer voorgeschreven dat *op de tegenzijde het wapen van het koninkrijk wordt afgebeeld*. Een nadere omschrijving daarvan geeft het decreet niet.

In 1807 verzoekt de minister van Financiën I.J.A. Gogel aan de bekende Nederlandse medailleur J.G. Holtzhey ontwerpen voor muntstukken voor het Koninkrijk Holland te maken en zich met het toezicht op de te maken stempels te belasten. Gogel heeft Holtzhey de hierboven genoemde penning van George toegezonden om als voorbeeld te dienen¹².

Uit de naar ontwerpen van Holtzhey geslagen proefstukken van 50, 20 en 10 stuiver blijkt dat hij de wettelijke voorschriften omtrent het wapen veel meer naar de letter heeft genomen dan bij de penning van George het geval is.

11 De Boo (1977) 180-196. Op blz.186 zijn ontwerpen n.a.v. het Decreet van 20 mei 1807 weergegeven. De leeuwen dragen een open kroon.

12 Van Kerkwijk (1914) 4 en 16.

Koninkrijk Holland, Lodewijk Napoleon 1806-1810,
proefstuk 50 stuiver 1807 naar ontwerp van J.G. Holtzhey (zilver, 37 mm).
De leeuw is gekroond met een open kroon.

Het schild is nu wel gevierendeeld, twee kwartieren bevatten het 'oude wapen van den Staat', met op de kop van de leeuw nog steeds een open kroon¹³. Het veld is weer verticaal gestreept.

De andere twee kwartieren voeren de Franse keizerlijke adelaar. Het schild is met een gesloten, koninklijke kroon gedekt. Verder zijn kruislings achter het wapenschild twee scepters — één weer met de hand der gerechtigheid, maar de andere nu zonder leeuw op de top — geplaatst. De beide scepters zijn aan de onderzijde door een guirlande met elkaar verbonden.

De munten van Holtzhey zijn niet boven het stadium van proef uitgekomen; ze zijn niet daadwerkelijk aangemunt.

Op 27 mei 1807 vaardigt koning Lodewijk Napoleon een nieuw muntdecreet uit. Ten aanzien van de beeldenaar wordt ondermeer bepaald dat *aan de anderen kant het schild, en daarboven de koninklijke kroon* moet worden geplaatst. Nog in 1807 wordt ook aan de hiervoor al ter sprake gekomen Fransman George een ontwerp-opdracht verstrekt.

13 Nahuys (1858) pl. VI.36 en 37. De tekenaar heeft een gesloten kroon weergegeven, maar blijkens de muntstukken zelf is de kroon open! Wel een bewijs overigens dat het om een veronachtzaamd 'detail' gaat.

Uit de door George ontworpen munten (die wel daadwerkelijk zijn aangemunt, het 50-stuiverstuk van 1808 zelfs op grote schaal) blijkt dat George de opdracht in zoverre correct heeft uitgevoerd dat hij een wapenschild met daarboven een koninklijke kroon heeft weergegeven. Maar of het wapenschild wel het voorgeschreven wapenschild is, valt te betwijfelen. De leeuw in de beide kwartieren met 'het oude wapen van de Staat' is 'opeens' van een gesloten kroon voorzien.

Holtzhey, aan wie het door George ontworpen 50-stuiverstuk van 1807 ter beoordeling is voorgelegd, is deze verandering kennelijk niet opgevallen. Maar hij was toen ook al 82 en heeft op 1 september 1807, daartoe genoodzaakt wegens zijn *hooge Jaaren* zijn ontslag ingediend¹⁴.

Koninkrijk Holland, Lodewijk Napoleon 1806-1810,
50 stuiver 1807 naar ontwerp van George (zilver, 37 mm).
Zowel de leeuw als het schild draagt een gesloten kroon.

Over de reden van deze verandering van kroon kan men slechts gissen. Het kan zijn dat George als Fransman minder goed op de hoogte was van het generaliteitswapen dan de Nederlander Holtzhey. Daar staat tegenover dat de kroon van de leeuw in het 'oude wapen van de Staat' op Georges penning uit 1806 wel open is en dat geldt, zoals gezegd, niet alleen voor de leeuw in het wapen, maar ook voor de leeuw boven op één van de scepters.

Wel is het zo, dat het wapenschild van koning Lodewijk Napoleon volgens beide decreten uit 1807 met een 'koninklijke kroon', met andere woorden een gesloten kroon, gedekt moest zijn.

Misschien heeft George na verloop van tijd gewoon gedacht: 'Waarom op de kop van de leeuw dan geen koninklijke kroon?'. Wellicht heeft hij de koninklijke waardigheid van Lodewijk Napoleon extra willen benadrukken. Een dergelijke gedachte lijkt later onder Willem I ook te zijn opgekomen.

¹⁴ Van Kerkwijk (1914) 34.

Hoe dit ook zij, deze gesloten kroon op de leeuwenkop is niet dezelfde als de kroon op de leeuw in 'de oude wapenen van den Staat' en in zoverre in strijd met de voorschriften¹⁵.

Het Koninkrijk Holland heeft maar vier jaar, tot 1810, bestaan. Zoals bekend heeft Napoleon, die vond dat Lodewijk Napoleon zich veel te zelfstandig opstelde, ons land bij het Franse keizerrijk ingelijfd: 'herenigd'. Het Décret impérial van 9 juli 1810 spreekt over *la réunion de la Hollande à l'Empire*. Nederlandse wapens werden tijdens de annexatie allicht niet meer gevoerd. Deze inlijving heeft drie jaar, tot eind 1813, geduurd.

Willem soeverein vorst (1814); Koninkrijk der Nederlanden (1815-)

Eind 1813 neemt de zoon van de laatste stadhouder van de Republiek der Verenigde Nederlanden, prins Willem Frederik, de soevereiniteit over het huidige Nederland op zich. Op 16 maart 1815 neemt hij, met instemming van de Grote Mogendheden die op het Congres van Wenen bijeen zijn, als Willem I de koninklijke waardigheid aan.

In de slotakte (9 juni 1815) van dit Congres wordt besloten de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden (= België) te verenigen. Overigens waren de Zuidelijke Nederlanden al in 1795 door Frankrijk geannexeerd en aldus waren de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden van 1810-1813 (weliswaar als deel van Frankrijk) al verenigd!

In die korte periode waarin Willem soeverein vorst is, vaardigt hij een Soeverein Besluit *betreffende de Muntslag der Gouden en Zilveren Dukaten, op de oude Nederlandschen stempel* uit (19 januari 1814 nr 59, Stb. nr 16). Het besluit schrijft voor deze muntstukken op dezelfde voet als die in de Republiek der Verenigde Nederlanden gold, te slaan en verordonneert verder: *in de stem-pels van den Gouden en Zilveren Dukaat zal geene hoegenaamde verandering plaats hebben*.

Daarmee is bedoeld dat behalve het innerlijk ook het uiterlijk van deze dukaten precies hetzelfde moest zijn als tijdens de Republiek. Deze voorschriften zijn gegeven om het vertrouwen in deze, niet voor de binnenlandse circulatie, maar voor de buitenlandse handel bestemde munten te herstellen¹⁶. Dit 'geene hoegenaamde verandering' is tamelijk strikt opgevat.

15 Op het wapen van het Koninkrijk Holland dat door één van de leeuwen op het bordes van het stadhuis van Gouda wordt gedragen, staan de leeuwen in het 'oude wapen van den Staat' met een gesloten, koninklijke kroon afgebeeld. Zie ook Schutte (1971 en 1977).

16 Zie Besier (1887) 5, waar deze uit een vertrouwelijke brief van commissaris-generaal (= minister) van Financiën onder Willem I, E. Canneman, citeert:

De op dit Soeverein Besluit gebaseerde zilveren dukaten met de jaartallen 1815 en 1816 voeren immers het oude generaliteitswapen met de van een open kroon voorziene leeuw in het schild. Wel heeft men nu de rode kleur van het schild met verticale lijnen aangegeven en is voor het eerst het generaliteitswapenschild met een gesloten, koninklijke kroon gedekt. Dus helemaal zonder wijziging is het toch ook weer niet gegaan.

Nederland, Willem I 1815-1840, zilveren dukaat 1815 (zilver, 42 mm).
De leeuw draagt een open kroon, het schild is gedekt met een gesloten kroon.
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

Maar men heeft uitdrukkelijk niet het ‘Nederlandsche wapen’, dat juist enige dagen vóór het besluit van 19 januari 1814 was voorgeschreven (zie hieronder), op de zilveren dukaat geplaatst¹⁷.

Bij Soeverein Besluit van 14 januari 1814 nr 133, Stb. nr 9, immers heeft Willem voor zichzelf als soeverein vorst een wapen vastgesteld¹⁸. Artikel 1 daarvan bepaalt dat het eerste en het vierde kwartier van het wapenschild zullen

's Konings beeltenis zal dus ... niet op de negotiepenningen komen. Gij ziet daaruit, mijn vriend hoe verlicht Willem I denkt en handelt; al wat geëclaireerd denkt zal dit besluit als een nieuwe preuke van bescherming van den handel toejuichen. Welk een contrast met den dwazen Louis, die tegen alle remonstrantiën aan zijne tronie op deze Commerciemunt wilde doen plaatsen en voor wien le petit individu harnaché eene onaangename herinnering aan 's volks vorige vrijheid was. Uit het Koninkrijk Holland zijn inderdaad proeven voor een zilveren dukaat met Lodewijk Napoleon erop bekend. Overigens was (en is) het oordeel over Lodewijk-Napoleon als koning helemaal niet zo negatief.

17 In tegenstelling tot Van der Beek (1997) 39-40, waar men leest: *In het muntbeeld van de rijksdaalder [= zilveren dukaat] was het oude generaliteitswapen vervangen door het Nederlandse wapen zoals dat bij Koninklijk Besluit van 14 januari 1814 was ingevoerd: een leeuw op een rood (verticaal gestreept) veld.*

18 Zie Prins (1949) 212-223. Het wapenschild van Willem als soeverein vorst is — voorzien van de heraldische kleuren — op de gevel van de voormalige kazerne aan de Sarphatistraat in Amsterdam aangebracht.

bestaan uit *het Nederlandsche Wapen*, zijnde op een veld van keel [= rood]: een klimmende Leeuw van goud, gekroond met eene koninklijke Kroon van hetzelfde metaal, geklaauwd en getongd van azuur [= blauw], houdende in de regter voorklaauw een opgeheven Zwaard, en in den linker voorklaauw een bundel pijlen. Het tweede en derde kwartier bevatten het wapen van Oranje, terwijl het hartschild uit het wapen van Nassau bestaat.

Het Besluit geeft een beschrijving van 'het Nederlandsche wapen', maar deze beschrijving wijkt in detail af van het Nederlandse wapen tot dan toe: het generaliteitswapen. Er wordt immers een koninklijke, dat is een gesloten kroon op de kop van de leeuw voorgeschreven, terwijl, zoals gezegd, de kroon in het generaliteitswapen open was. Wat onder Lodewijk Napoleon als het ware ongemerkt is ingeslopen, wordt nu wettelijk voorschrift.

Zegel van Willem I als soeverein vorst 1813-1815 [Schutte nr 258].

Het schild is gevierendeeld van 'het Nederlandsche wapen' en dat van Oranje en heeft een hartschild met het wapen Nassau.

Het schild is gedekt met een gesloten kroon. De leeuw in het Nederlandse wapen en de schildhouders dragen ook een gesloten kroon.

Vermoedelijk voorziet Willem de leeuw in het wapenschild, het wapenschild zelf en de schildhouders van een koninklijke kroon om zijn koninklijke hoogwaardigheid aan te geven die hij krachtens zijn afstamming uit de koningshuizen van Groot-Brittannië (Hannover) en Pruisen (Hohenzollern) bezat. Artikel 1 van de Grondwet van 1814 luidt dan ook *de souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden is en blijft opgedragen aan Zijne Koninklijke Hoogheid Willem Frederik Prins van Oranje-Nassau...*

Het hiervoor omschreven 'Nederlandsche wapen' is onder meer te zien op de voor Nederlandsch (Oost-)Indië bestemde gulden. Deze was voorgeschreven bij Koninklijk Besluit van 8 november 1815 nr 39. Willem had namelijk op 18 maart 1815 de titel *Koning der Nederlanden* had aangenomen.

Bij dit Koninklijk Besluit is een ontwerp-tekening gevoegd. Op deze tekening — en ook op het enig bekende aangemunte exemplaar — draagt de leeuw heel duidelijk een gesloten kroon op zijn kop¹⁹. De kroon boven het wapenschild is wel gesloten, maar is van slechts drie halve bogen voorzien, net zoals de kroon boven het schild van het generaliteitswapen (de vorstenhoed).

Nederlandsch Oost-Indië, gulden 1815 (zilver, 31 mm).

De leeuw draagt een gesloten koninklijke kroon,
het schild is gedekt met een gesloten kroon (vorstenhoed).

Eenmaal koning heeft Willem, bij Koninklijk Besluit van 24 augustus 1815 nr 71, Stb. nr 46 het wapen van het koninkrijk, het 'Rijks wapen', zoals het in de aanhef wordt genoemd, en het koninklijk wapen vastgesteld:

Het wapen van het Koninkrijk der Nederlanden, zoowel als dat van Ons en Onze successeuren, Koningen der Nederlanden, zal bestaan in Ons

¹⁹ ARA 2.02.01. Inv. 155. Het aangehechte stuk bevindt zich echter niet in dit dossier, maar in dossier 2.10.01. Inv. 4178, Geheim Verbaal d.d. 12 maart 1816 nr 20a. Zie ook Van der Kemp (1913) 21-60.

aangeboren Geslachtswapen van Nassau, zijnde een klimmende Leeuw van goud, getongd van keel, op een veld van Azur, bezaaid met gouden blokken, welk wapen wij als nu vermeederen door te bepalen, dat de Leeuw zal zijn gekroond met eene Koninklijke Kroon, en dat hij in de regter voorklaauw een opgestoken zwaard houden zal, en in den linker een bundel pijlen met gouden punten, de punten om hoog en de pijlen met een gouden lint te zamen gebonden.

Voor het eerst wordt niet meer zoals in 1806 aan de 'oude wapenen van den Staat' of, zoals in 1814, aan 'het Nederlandsche wapen' gerefereerd.

Het wapen wordt opgebouwd — en dat is nieuw — vanuit het stamwapen van Nassau, te weten een ongekroonde gouden leeuw op een blauw, met gouden blokken bezaaid veld. Deze leeuw voorziet Willem I van een gesloten, koninklijke kroon. Daarnaast krijgt de leeuw attributen van de generaliteitsleeuw mee: het zwaard en de bundel pijlen (zonder aan te geven hoeveel). Het Koninklijk Besluit van 1815 spreekt alleen maar over een blauw veld, bezaaid met gouden blokken. Het aantal blokken is niet aangegeven en de positie (liggend of staand) evenmin.

Aan het eigenlijke wapen worden als uitwendige versierselen toegevoegd: een koninklijke kroon die het wapen dekt en twee met een gesloten kroon gekroonde leeuwen, die de beschouwer aanzien. De wapencompositie wordt gecompleteerd door het (van oorsprong Nassause) devies *JE MAINTIENDRAI* in zwarte letters op een wit veld.

Een op grond van dit Koninklijk Besluit vervaardigd stempel vertoont een geslachtloze leeuw en liggende blokken in het schild en eveneens geslachtloze leeuwen als schildhouders. Willem I laat de Hoge Raad van Adel evenwel weten dat dit stempel hem niet bevalt. De Hoge Raad van Adel geeft ook toe dat er het een en ander aan schort. Er wordt een nieuw stempel vervaardigd, waarbij de blokken in het wapenschild staand zijn weergegeven en de leeuw in het wapenschild alsook de beide leeuwen die als schildhouder dienen, duidelijk zichtbaar van het mannelijk geslacht zijn. Tenslotte wordt bepaald dat deze schildhoudende leeuwen van een 'natuurlijke kleur' (geelbruin) moeten zijn²⁰.

20 In een schrijven van de Hoge Raad van Adel van 2 juli 1816 — in afschrift aangetroffen in het ARA — wordt het aldus verwoord: *In de uitvoering van Zijner Majesteits besluit, van den 24sten Augustus 1815, No. 71, met opzigt tot 's Rijks wapen, die nauwkeurigheid in het plaatsen der blokken niet in acht is genomen zijnde als behoorde, is den Hoogen Raad van Adel, ingevolge Zijner Majesteits besluit, van den 24 Junij 1816, No. 77, gelast het nevensgaande verbeterd model toetezenden, met uitnodiging, om op de reeds bij u gebruikt wordende cachetten enz., die veranderingen te doen werksellig maken, bestaande: 1°. In het doen verlengen der blokken, zoo dat dezelve langer dan breed zijn.*

Willem heeft bij Kabinetsorder van 24 juni 1816 nr 77 laten weten zich met de aangebrachte wijzigingen te kunnen verenigen.

Dit betekent overigens dat het rijkswapen pas vanaf 24 juni 1816 definitief is vastgesteld en niet al op 24 augustus 1815. En dat verklaart weer waarom op de bij Koninklijk Besluit van 11 november 1815 voorgeschreven (Oost-)Indische gulden nog het 'Nederlandsche wapen' van 1814, dus zonder de Nassause blokken, maar al wel met de gesloten (koninklijke) kroon op de leeuwenkop gevoerd kan worden²¹.

Het op 24 juni 1816 definitief vastgestelde 'wapen des Rijks' moet blijkens artikel 7 van de Wet van 28 september 1816, Stb. 50, de eerste muntwet van het Koninkrijk, op de keerzijde van de aan te munten 10, 3, 1 en ½ gulden worden afgebeeld. Men kiest voor de belangrijkste bestanddelen van het rijks-wapen: een wapenschild, gedekt door een koninklijke kroon.

Nederland, Willem I 1815-1840, drie-gulden 1817 (zilver, 41 mm).
De leeuw in het 'wapen des Rijks' draagt een gesloten kroon en het
schild is ook gedekt met een gesloten koninklijke kroon.
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

2°. Met hier of daar aan den kant des schilds er afgesneden te doen zien, doende het getal der blokken niets ter zake, mits dezelve over het schild als bezaaid onregelmatig liggen.
3°. Met het teeken, hetwelk het geslacht des Leeuws aanduidt, zichtbaarder te doen stellen.
4°. dat dezelve in natuurlijke kleur op het model afgeteekend zijn.
Alhetwelk den Raad, na ingenomen advies van een graveur, op alle in het koper gesneden zegelen en cachetten, onderrigt is, gemakkelijk en met weinig kosten te kunnen geschieden...

- 21 Zie ook Van der Beek (1996) 155-164. De leeuw in het wapen van de Indische uiten (5 - 1/16 G) van 1802 tot en met 1809 draagt een open kroon, de leeuw bij de door De Heus vanaf 1814 geslagen uiten draagt voor het eerst een gesloten kroon (o.g.v. het SB van 14 januari 1814?), bij de onder Suermondt op de Rijksmunt geslagen uiten met het jaartal 1816 draagt niet alleen de leeuw in het wapenschild een koninklijke kroon, maar staat er ook een koninklijke kroon boven het wapenschild.

Wapen van het Koninkrijk der Nederlanden, zoals vastgesteld in 1815.

Wapen van het Koninkrijk der Nederlanden, zoals definitief vastgesteld in 1816.

Het rijkswapen, zoals dat in 1816 is vastgesteld — het wapenschild zelf alsook de uitwendige versierselen — is lange tijd, tot 1907 aan toe, onveranderd gebleven.

Tot aan dat jaar draagt de leeuw in het wapenschild een gesloten kroon. Wel zijn er stilistische veranderingen — naar de smaak van de tijd — aangebracht. Dat geldt ook voor het wapenschild dat op koninkrijksmunten voorkomt. Daarop is overigens de blauwe kleur van het veld volgens de heraldische regels met horizontale lijnen aangegeven.

Wanneer in 1877 het kopergeld door bronzen stukken wordt vervangen en het rijkswapen (zonder de contouren van het schild) op de 2½, 1 en ½ cent verschijnt, heeft de leeuw nog steeds een gesloten kroon op zijn kop.

Ook als ter gelegenheid van de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898 het uiterlijk van ons goud- en grote zilvergeld wordt gemoderniseerd, blijft de kroon op de leeuwenkop gesloten.

Voor Nederlandsch-Indië wordt vanaf 1903 het uiterlijk van het kwartje en dubbeltje aangepast. De kroon op de leeuw lijkt weliswaar bijna van zijn kop af te vallen, maar het blijft een gesloten kroon.

Bij Koninklijk Besluit van 10 juli 1907, Stb. nr 181, wordt evenwel 'met intrekking van het Koninklijk Besluit van 25 augustus 1815 (Staatsblad nr 46)' ten aanzien van het rijkswapen in artikel 1 bepaald:

Het wapen, dat door het Koninkrijk der Nederlanden, zoowel als door Ons en Onze opvolgers, Koningen der Nederlanden, zal worden gevoerd, is: in azuur, bezaaid met staande blokjes van goud, een klimmende rechtsgewende leeuw van goud, gekroond met eene kroon van drie bladen en twee parelpunten van hetzelfde, getongd en genageld van keel, in den rechtersvoorklauw opgeheven houdende in schuinlinkschen stand een ontbloot Romeinsch zwaard van zilver, met gevest van goud, en in den linker een bundel van zeven pijlen van zilver, met punten van goud, de punten omhoog, en de pijlen te zamen gebonden met een lint van goud.

Nederlandsch-Indië, ¼ gulden 1903 (zilver, 20 mm).
Zowel de leeuw als het schild met een gesloten koninklijke kroon.
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

Nu wordt 'opeens' een open kroon voorgeschreven. Ondanks naspeuringen bij de Hoge Raad van Adel en het Algemeen Rijks Archief blijven de beweegredenen duister. Uit het dossier van de Hoge Raad blijkt wel dat men uitgebreid heeft stilgestaan bij de vraag of de tong én de nagels van de leeuw rood gekleurd moeten zijn, maar wat de kroon op de leeuw betreft laat men het bij de vaststelling dat die 'drie bladen en twee parelpunten' moet hebben. Dat men afwijkt en waarom, wordt niet aangegeven. En de reden waarom de schildhoudende leeuwen voortaan ongekroond moeten zijn, wordt evenmin gegeven.²²

Het resultaat van het Koninklijk Besluit van 1907 is in ieder geval dat de leeuw in het wapen voortaan een open kroon draagt. De kroon die het wapenschild dekt, blijft uiteraard een gesloten, koninklijke kroon.

Andere aan het eigenlijke wapen toegevoegde uitwendige versierselen ondergaan wel veranderingen: de schildhoudende leeuwen dragen, zoals gezegd, helemaal geen kroon meer. Bovendien kijken deze leeuwen sindsdien het wapenschild en niet langer de beschouwer aan. En verder hadden zij vanaf 1816 een natuurlijke kleur, maar nu worden ze van goud.

Tenslotte wordt bepaald dat het devies *JE MAINTIENDRAI* voortaan in gouden letters op een azuur lint gevoerd moet worden.

Terugkomend op het eigenlijke wapenschild: bij het voorschrijven van de open kroon op de leeuwenkop heeft wellicht ook meegespeeld dat de kroon van de leeuw in het generaliteitswapen ook al open was.

Daartegen kan men evenwel aanvoeren dat het in het Koninklijk Besluit van 1815 voorgeschreven wapen nu juist geen voortzetting van het generaliteitswapen was, maar was gebaseerd op het Nassause wapen, waaraan een koninklijke kroon, zwaard en pijlenbundel zijn toegevoegd.

Overigens zijn er in de beschrijving van het eigenlijke wapen ook enkele verduidelijkingen aangebracht: onder meer wordt nu wel uitdrukkelijk bepaald dat

22 Schriftelijke mededeling van mr O. Schutte, secretaris van de Hoge Raad van Adel, d.d. 26 juni 1997: *Ten aanzien van... de verandering in 1907 van de kroon op de leeuw in het schild en het vervallen van de kronen op de schildhoudende leeuwen, zou ik het volgende willen opmerken. Ik heb ook geen schriftelijke neerslag van de beweegredenen hiervoor kunnen vinden, maar mijns inziens heeft men in 1815 door alle leeuwen van koningskronen te voorzien willen benadrukken dat voor het eerst een Nassause vorst tot de koninklijke waardigheid werd verheven. Intussen schreed de kennis van de -oorspronkelijke — heraldiek voort: in 1907 heeft men zich... daarom gerealiseerd dat een en ander uit een heraldisch oogpunt minder passend is en door de aanwezigheid van de koninklijke kroon op het schild in feite ook overbodig. Anders gezegd, in 1815 heeft men in zijn enthousiasme voor het nieuwe Koninkrijk wat overdreven, hetgeen in 1907 tot normale, heraldisch correcte proporties is teruggebracht.*

de blokken in het veld staand moeten worden weergegeven en dat het aantal pijlen van de pijlenbundel zeven moet zijn²³.

In het begin is aangegeven dat deze wisseling van kroon ook op koninkrijksmunten zichtbaar is. Evenwel niet onmiddellijk. Bij de halve en hele guldens van 1908 en 1909 heeft de leeuw in het wapenschild nog een gesloten kroon. Wel is er een ontwerp-beeldenaar van J.C. Wienecke bekend voor een halve gulden met het jaartal 1908, waarbij de leeuw een open kroon draagt²⁴.

De eerste reguliere koninkrijksmunt met een open kroon op de leeuwenkop is de halve cent van 1909. Daarna verschijnt de open kroon op de gulden en halve gulden van 1910.

Nederland, ontwerp voor ½ gulden 1908, naar een foto in
het archief van Het Nederlands Muntmuseum.
De leeuw draagt een open kroon.

Voor Nederlandsch-Indië zijn nog 2½-centstukken, centen en ½ centen met het rijkswapen van voor 1907 geslagen, totdat men in 1913 en 1914 de beeldenaar heeft gemoderniseerd. Toen heeft men meteen maar de kroon op de leeuw aan het Koninklijk Besluit van 1907 aangepast.

Na de Tweede Wereldoorlog verschijnt het rijkswapen (met de open kroon op de kop van de leeuw) wat de koninkrijksmunten betreft voor het eerst weer op de Antilliaanse cent en gulden van 1952 (die afgezien van de landsaanduiding,

23 De artikelen 3-6 van het KB van 1907 zijn bij KB van 13 juli 1909 nr 271 gewijzigd en nader vastgesteld. Artikel 3 van het KB van 1909 (was artikel 4 van het KB van 1907) geeft een voorschrift omtrent de vorm van de koninklijke kroon, die het wapenschild dekt. De koninklijke kroon in deze vorm treft men, wat de koninkrijksmunten betreft, voor het eerst op de koper/nikkelen stuiver van 1907 aan. Zie ook het in noot 2 genoemde artikel van F. Sevenhuijsen. In *JMP* (1907) 346 wordt onder 'Wetgeving' het KB van 10 juli 1907 wel genoemd en de verandering van de vorm van de koninklijke kroon die het schild dekt en ook het feit dat de schildhoudende leeuwen voortaan ongekroond zijn wel signaleerd, maar niet dat de kroon op de leeuwenkop is veranderd van een gesloten in een open kroon. Zie ook Sevenhuijsen (1984) 107-127, speciaal 119-120.

24 Zie Sevenhuijsen (1987) 95-142, speciaal 117.

Nederland, Wilhelmina 1898-1948, muntbiljet van één gulden 1943.
 In het Rijkswapen draagt de leeuw een open kroon. Het schild is
 gedekt met een gesloten koninklijke kroon.
 (Foto De Nederlandsche Bank)

aan de laatste vooroorlogse Nederlandse cent, respectievelijk gulden gelijk zijn). In Nederland worden vanaf 1954 weer (zilveren) guldens en vanaf 1959 ook rijksdaalders geslagen.

Het betreft een nieuw ontwerp; op de keerzijde is wederom het rijkswapen afgebeeld. De weergave van dit rijkswapen is gemoderniseerd en de blauwe kleur van het veld is niet langer met horizontale lijnen aangegeven, maar de kroon op de leeuw is nog steeds open.

Hetzelfde geldt voor de kroon op de leeuwenkop bij het Nederlandse zilveren tientje van 1973 en de rijksdaalders en guldens van 1980 met het dubbelpor-tret. Weer een iets afwijkende weergave van het rijkswapen, maar nog altijd draagt de leeuw een open kroon.

Bij Koninklijk Besluit van 23 april 1980 nr 3, Stb. nr 206 zijn nieuwe voor-schriften omtrent 'het voeren van het Koninklijk wapen' uitgevaardigd. Daar-bij is de omschrijving van de kroon op de kop van de leeuw in het wapen-schild bijna gelijkkluidend en inhoudelijk gelijk aan de omschrijving in het Koninklijk Besluit van 1907, namelijk een kroon van drie bladeren en twee parelpunten.

Na 1980 is op geen van de koninkrijksmunten die voor de circulatie zijn bestemd het rijkswapen meer aangebracht. Bij gevolg is aan de hand daarvan niet te illustreren dat ook na het Koninklijk Besluit van 1980 de kroon op de leeuwenkop nog steeds open is.

Nederland, Juliana 1848-1980, 10 gulden 1973 (zilver, 39 mm).
De leeuw met een open, het schild met een gesloten kroon.
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

Nederland, Beatrix 1980-, zilveren dukaat 1989 (zilver, 42 mm).
De leeuw met een open, het schild met een gesloten kroon.
(Foto Het Nederlands Muntmuseum)

Sinds 1989 worden echter weer zilveren dukaten geslagen, die overigens voor verzamelaars zijn bestemd en niet, zoals met de eerder genoemde zilveren dukaten uit 1815/6 het geval was, voor de buitenlandse handel. Op deze zilveren dukaten staat het rijkswapen, zoals dat bij Koninklijk Besluit van 1980 opnieuw is vastgesteld. De kroon op de leeuwenkop is open gebleven²⁵.

²⁵ Zie omtrent deze zilveren dukaat Van Beek (1987) 214-215 en (1988) 243-245, alsmede Scheffers (1989) 123-125.

The crown on the lion's head in the Dutch coat-of-arms. The author has literally put the various crowns on the lion's head under the microscope. He has found that, from 1578 till the present time, two types of crown can be distinguished. The first type consists of a metal band, ornamented with fleurs and pearls protruding from it. This type is called 'open crown'. The other type, the 'closed crown', has the same metal band with ornaments protruding from it, but arches covering the crown have been added to the rim. Such a closed crown indicates royal status.

A study of, among other things, coins, medals and seals from the time of the United Provinces (1579-1795), the Batavian Republic (1795-1806), the kingdom of Holland (1806-1810), the short period in which the later king William I was sovereign ruler (1814), and the kingdom of the Netherlands (1815-) has revealed that until the kingdom of Holland the lion in the coat-of-arms wore an open crown. During the kingdom of Holland the lion was 'suddenly' provided with a closed royal crown. The author shows that this change had no legal basis. It was not until the form of the coat-of-arms of William I as sovereign ruler was laid down in writing that it was established that the lion had to wear a royal crown. In the statutory description of the coat-of-arms of the kingdom of the Netherlands (the national arms) this was laid down again.

However, in 1907 it was decreed that the crown on the lion's head should be an open one, and this decision has remained in force until the present.

literatuur

- G.W. BANNER *Grondwetten van Nederland* (Zwolle 1936)
 B. VAN BEEK Nieuwe Munten, nieuwe Muntwet *De Beeldenaar* (1987) 214-215
 B. VAN BEEK Nogmaals de zilveren dukaat *De Beeldenaar* (1988) 243-245
 L.M.F. VAN DER BEEK De Indische duiten 1816 S *De Beeldenaar* (1996) 155-164
 L.M.F. VAN DER BEEK *De muntslag ten tijde van Koning Willem I* (Utrecht 1997)
 L.W.A. BESIER *Catalogus der gouden, zilveren, koperen en bronzen speciën van het Koninkrijk der Nederlanden 1813-1887, voorafgegaan door eenige Geschiedkundige aantekeningen betreffende den muntslag Muntverslag over 1887* (Utrecht 1888)
 J.A. DE BOO *Heraldiek in de Franse tijd Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* (1977) 180-196
 H. VON GOECKINGK *Het wapen des Konings en des Rijks Heraldieke bibliotheek, tijdschrift voor geslacht- en wapenkunde* (1883) 1-29 en 383-391
 P.H. VAN DER KEMP *De Nederlandsch-Indische proefgulden van 1815 TMP* (1913) 21-60
 A.O. VAN KERKWIJK *De Munten van Lodewijk Napoleon JMP* (1914) 1-67
 A.O. VAN KERKWIJK *De Vereeringspenningen, door de Staten-Generaal sedert 1628 toegekend JMP* (1936) 1-78
 M.Th.C.F.N. NAHUY *Histoire Numismatique du Royaume de Hollande sous le Règne de S.M. Louis-Napoléon, Roi de Hollande, Connétable de France ...* (Amsterdam 1858)
 C. PAMA *Rietstap's Handboek der Wapenkunde* (Leiden 1942)
 I.M. PAUW *Aantekeningen betreffende het wapen door de ambassadeurs der Republiek naar Munster te voeren De Nederlandsche Heraut* (1892) 63-72
 C.W. VAN DER POT en A.M. DONNER *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht* (Zwolle 1989)
 E.C.M. PRINS *Bijdrage tot de kennis van het Koninklijk zegel der Nederlanden, alias het Rijks- of Staatszegel, 1813-1948 De Nederlandsche Leeuw* (1949) 212-223
 A.A.J. SCHEFFERS *De zilveren dukaat De Beeldenaar* (1989) 123-125.
 A.E. SCHOUTEN *Beschouwingen en Bijzonderheden betreffende de Nederlandsche Munten 1815 tot heden, speciaal uiterlijk, beeldenaars en merktekens JMP* (1938) 29-62
 O. SCHUTTE *Catalogus der zegelstempels berustende in het Koninklijk Penningkabinet en enige andere verzamelingen* (Den Haag 1971 en aanvulling 1977)

- F. SEVENHUISEN De ontstaansgeschiedenis van de Eersteling onder de 20^e eeuwse koninkrijks-
munten: de Ronde Stuiver 1907-1909 *JMP* (1983) 38-104
- F. SEVENHUISEN 's Rijks muntmeester 'brengt het brons in orde' *JMP* (1984) 107-127
- F. SEVENHUISEN en J.H. SEVENHUISEN Een vorstin in hermelijn *JMP* (1987) 95-142
- H. DE VRIES *Wapens van de Nederlanden* (Amsterdam 1995)